

Vorst Hans-Adam II 80 jaar

Dit artikel verscheen eerder in
"Liechtenstein - Mededelingenblad van
de Nederlandse Vereniging van Postze-
gelverzamelaars van het Vorstendom
Liechtenstein, nr. 193 / maart 2025.

Auteur: René de Winter.

Copyright © NVPVL, Leidschendam
2025. Overname alleen met
schriftelijke toestemming van de
NVPVL. Adres: zie website www.nvpvl.nl

NEDERLANDSE VERENIGING VAN
POSTZEGELVERZAMELAARS VAN HET
VORSTENDOM LIECHTENSTEIN

Vorst Hans-Adam II

80 jaar

Dit artikel is gepubliceerd in het mededelingenblad "Liechtenstein", nr. 193 van maart 2025.

Gekroonde of te kronen hoofden worden in landen met een stevig verankerde monarchie vaak veelvuldig op postzegels afgebeeld. In Liechtenstein heeft het vorstenhuis er bewust voor gekozen maar spaarzaam op postzegels te verschijnen. In dit artikel zijn overigens niet alle zegels opgenomen waarop erfprins en thans vorst Hans-Adam II is afgebeeld. Onze dank gaat uit naar het Sekretariat van Z.D.H. Vorst Hans-Adam II van Liechtenstein voor toestemming voor het gebruik van bovenstaande foto.

 Vorst Hans-Adam II werd op 14 februari 1945 in Zürich geboren [AFB. 1 en 2] als oudste zoon van de toenmalige regerende vorst Franz Josef II von und zu Liechtenstein (1906-1989) en zijn echtgenote vorstin Georgina von und zu Liechtenstein, geb. gravin von Wilczek (1921-1989). Hij werd op 8 maart 1945 in Vaduz gedoopt met de namen Johannes Adam Ferdinand Alois Josef Maria Marko d'Aviano Pius von und zu Liechtenstein en kreeg naast de titel Prins van Liechtenstein nog de titels hertog van Troppau en Jägerndorf en graaf van Rietberg. In Liechtenstein werd zijn geboorte begroet als een teken van hoop in een door de Tweede Wereldoorlog vernietigde wereld. Een van de peetvaders was de toenmalige paus Pius XII. De keuze van zijn ouders voor de naam "Johannes Adam" was natuurlijk symbolisch omdat het aanknoopte bij de geschiedenis van het vorstenhuis. Johann Adam I was immers de grondlegger van het huidige vorstendom door zijn aankopen van de heerlijkheid Schellenberg in 1699 en het aangrenzende graafschap Vaduz in 1712 die in 1719 door keizer Karel VI werden verenigd tot een ondeelbaar vorstendom waaraan hij de naam van het vorstenhuis gaf. Sindsdien heten beide gebieden samen "Liechtenstein".

AFB. 1 Vorstin Gina met haar net geboren zoon prins Hans-Adam

 Al waren de inwoners van het kleine land vanwege zijn neutraliteit de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog zelf bespaard gebleven, met de gevolgen had het wel degelijk te maken. Vorst Franz Josef II moest toezien hoe hij en zijn familie het grootste deel van hun bezittingen en vermogen verloren. Aangezien de meeste eigendommen op het grondgebied van de republiek Tsjecho-Slowakije lagen en deze in 1945 werden geconfisqueerd, waren er geen inkomsten meer. De Liechtensteinse economie was ook veel te klein (met maar 12.0000 inwoners in 1945) om de last van een betaalde monarchie te dragen. Kort na de wapenstilstand kwamen busladingen familieleden van de regerende vorst, allen Liechtensteinse staatsburgers, vaak in zwaar berooide staat naar Vaduz. Zij allen moesten ergens worden ondergebracht en verpleegd op kosten van vorst Franz Josef II.

Jeugd

Geen wonder dat de jeugd van de jonge prins in relatieve eenvoud verliep. Weliswaar was het slot Vaduz na de verhuizing van de jonge vorst Franz Josef II van Wenen naar Vaduz "bewoonbaar" ge-

AFB. 2 Geboortezegels: een belangrijk signaal voor de eigenheid van de Liechtensteiners en uitdrukking van een groeiende band tussen vorstenhuis en bevolking. 1945

maakt door de aanleg van badkamers, elektriciteit, verwarming en telefoon, maar het bleef toch een relatief simpel onderkomen. Een jaar na zijn geboorte kreeg Hans-Adam een broertje, prins Philipp Erasmus en weer een jaar later volgde prins Nikolaus Ferdinand. Aan speelkameraadjes in het slot ontbrak het dus niet. In 1950 werd zusje prinses Nora geboren en toen Hans-Adam al 17 jaar was meldde zich in 1962 nog prins Franz Josef Wenzel, die helaas een tragische dood stierf in 1991 [AFB. 3].

 De ouders van vorst Hans-Adam wilden van meet af aan dat hun kinderen in Liechtenstein opgroeiden om daarmee een duidelijk signaal te geven dat de toekomst van de vorstelijke familie niet in het buitenland lag, maar in het kleine land zelf. Daarom gingen alle prinsenkinderen in Vaduz naar de basisschool. Zo ook prins Hans-Adam die tussen 1951 en 1956 de Volksschule in Ebenholz, een wijk aan de noordkant van Vaduz bezocht. Schoolkameraadjes kwamen gewoon in het slot spelen, want vooral vorstin Gina hechtte eraan dat de kinderen zo normaal mogelijk opgroeiden. Vorst en vorstin stonden erop dat hun kinderen op dezelfde manier als andere kinderen werden behandeld en dus ook gewoon straf kregen als ze op school de fout in waren gegaan. Anderzijds hield het ouderpaar de kinderen ook altijd voor dat er van hen werd verwacht dat ze zich moesten gedragen en dat er extra naar hun gedrag werd gekeken. De kinderen, ook de jonge erfprins dus, gingen te voet naar school, geen sinecure want van het slot naar de school - weliswaar geen grote afstand - moest toch flink worden geklommen op de terugtocht. De grote tuin van het slot was in de eerste jaren van Hans Adams leven geen speelveld, want men teelde er groente en fruit. Dat was nodig want het slot was vol gevluichte familieleden die na de oorlogsjaren een nieuwe toekomst moesten zien op te bouwen. Negen jaar oud werd Hans-Adam lid van de padvinderij die destijds door een oom, prins Emanuel van Liechtenstein, werd geleid.

 Destijds was er slechts één school voor hoger voortgezet onderwijs in Liechtenstein, het Collegium Marianum, dat door de Maristen-broeders werd geleid, maar in 1956 alleen nog maar

AFB. 3 1956

1970

Johann Adam

Philipp
*19 augustus 1946

Nikolaus
*24 oktober 1947

Nora
*31 oktober 1950

Franz Josef Wenzel
19 november 1962- 28 februari 1991

AFB. 4 1956 - 11 jaar oud

een middelbare school aanbod met een economische richting. Daarom werd besloten dat de 11-jarige prins [AFB. 4] voor zijn middelbare schoolopleiding naar het buitenland moest gaan. Zo werd hij in 1956 leerling aan het prestigieuze Schottengymnasium in Wenen [AFB. 5], waar ook zijn vader en veel andere leden van het vorstenhuis hadden gestudeerd. Vorst Hans-Adam heeft aan die overgang sterke herinneringen. Het was de tijd waarin de Sovjets een opstand in Hongarije bloederig hadden neergeslagen, wat op de jongen een diepe indruk maakte. Veel vluchtelingen uit Hongarije waren naar Oostenrijk uitgeweken en de stad Wenen bood een onderkomen aan duizenden mensen. Die jaren waren überhaupt spannende jaren waarin voortdurend een (nucleaire) oorlogsdreiging boven de wereld hing, een situatie die zich nu lijkt te herhalen.

 In 1960 verruilde de prins Wenen voor het Zwitserse Zuoz [AFB. 5] in de bergen van Graubünden waar het Lyceum Alpinum is gevestigd, een internationale kostschool met leerlingen uit de hele wereld. Het was een goede keuze om de prins in aanraking te brengen met medestudenten uit de hele wereld. Daar behaalde Hans-Adam in 1965 zowel het Zwitserse als het Duitse gymnasiumdiploma. Een korte stage bij een bank in Londen bereidde Hans-Adam voor op een universitaire studie aan de Hochschule in St. Gallen, een van de topuniversiteiten van Zwitserland met een internationale reputatie waar hij economie en rechten studeerde. In het voorjaar van 1969 sloot hij zijn studie af met een universitaire graad. Veel liever had de prins, volgens eigen zeggen, geschiedenis, archeologie (beide ingegeven door zijn lagere schoolleraar David Beck die zelf een voortreffelijk historicus was) of natuurkunde gestudeerd, maar zijn vader, vorst Franz Josef II, leek het verstandiger dat de prins economie zou kiezen omdat het beheer van het vorstelijke vermogen later een topprioriteit van een regerend vorst zou worden. Net als tijdens zijn lagere en middelbareschooltijd

AFB. 5 Plaatsen in het buitenland waar de jonge prins zijn onderwijs ontving

1956-1960

Schottengymnasium Wenen (toren van de Schottenkirche, deel van het kloostercomplex met gymnasium rechts)

1960-1965
Lyceum Alpinum in Zuoz

1965-1969

Hochschule St. Gallen

leide Hans-Adam een relatief gewoon leven, al wisten zijn medescholieren uiteraard wel wie hij was en waar zijn toekomst lag. Aansluitend liep hij stage bij de in 1839 gestichte particuliere bank Hambros in Bishopsgate in Londen.

 Tijdens zijn studie, in 1963, liep Hans-Adam stage in de Verenigde Staten bij senator Claiborne Pell (1918-2009), die door zijn politieke en diplomatieke carrière veel kennis had opgedaan over de problemen in Midden- en Oost-Europa. Het moet een openbaring zijn geweest voor een jongeman uit een relatief landelijke omgeving om ineens in de wereld van de hoge diplomatie rond te kunnen kijken in een wereldstad als Washington DC. Met een toespraak tijdens het feest dat jaarlijks wordt georganiseerd voor jonge Liechtensteiners die meerderjarig worden, begon in 1965 de publieke optredens van prins Hans-Adam. Al snel groeide het aantal openbare verplichtingen, soms als vertegenwoordiger van zijn vader, soms op eigen titel. Met het voorzitterschap van het Aktionskomitee zur Aktivierung des Natur- und Landschaftsschutzes dat in 1970 ter gelegenheid van het Europese Natuurjaar was opgericht en het bijwonen van de jaarvergadering van de Europese Vrijhandelsassociatie in Genève, waarvan Liechtenstein dankzij Zwitserland bij betrokken was, als lid van de Liechtensteinse delegatie begon de internationale oriëntatie.

 In de jaren daarna groeide die betrokkenheid alleen maar en door de vele ontmoetingen en discussies begon de erfprins ook steeds meer zijn eigen visie te ontwikkelen en uit te spreken, niet alleen in debatten, maar ook in ingezonden brieven aan de Liechtensteinse kranten (iets wat hij ook als staatshoofd bleef doen), wat niet altijd op begrip stuitte en aanvankelijk na zijn aantreden in 1989 voor veel met name oudere Liechtensteiners een breuk betekende met de ingetogen aard waarmee vorst Franz Josef II altijd had geopereerd. Vaak waren (en zijn) zijn opvattingen origineel en een bewijs dat de prins goed over de problemen had nagedacht. Helaas verdwijnen zulke verstandige opvattingen en bijdragen in de loop van de dingen, die, zoals we weten, niet altijd een oplossing blijken te zijn. Aan de ene kant vallen de directheid, vasthoudendheid, originaliteit van Hans-Adams persoonlijkheid op, die een hekel heeft aan pracht en praal en gekonkel, anderzijds is de prins ook een ingetogen en bescheiden mens, die altijd hard heeft gewerkt en oog heeft voor de behoeften van mensen om zich

heen. Die bescheidenheid geldt niet alleen voor de vorst, maar ook voor de rest van het vorstenhuis. De leden zijn door hun gedrag spaarzaam in het nieuws en geven de roddelbladen nooit aanleiding tot sappige nieuwsberichten.

Huwelijk en gezin

Op 22-jarige leeftijd trouwde Hans-Adam op 30 juli 1967 in Vaduz met zijn achtentwintigjarige gravin Marie Aglaë Kinsky von Wchinitz und Tettau (geboren op 14 april 1940 in Praag). De zuster van Marie Aglaë's moeder, Karoline, was getrouwd met prins Johannes Franz von Liechtenstein, een neef van vorst Franz Josef II. Een andere verbinding met de familie Kinsky liep via vorstin Gina, de moeder van Hans-Adam. Haar moeder was eveneens een telg uit het geslacht Kinsky von Wchinitz und Tettau. De ontmoeting van de echtgenotes is een verhaal dat te mooi is om hier niet te worden vermeld. In de zomer van 1961 bracht Marie Aglaë een bezoek aan haar tante en oom in Vaduz. Op straat ontmoette zij vorstin Gina die haar onmiddellijk uitnodigde op Slot Vaduz. De jonge prinsen hadden vakantie en verveelden zich. Het leek vorstin Gina wel een aardige afleiding voor haar kinderen als Marie Aglaë zou langskomen. Na enige twijfel (de prinsjes werden als erg jong ervaren – tenslotte was Hans-Adam toen "pas" 16 en Marie Aglaë "al" 21...) besloot Marie Aglaë toch op de uitnodiging in te gaan. Bij het betreden van de salon was prins Hans-Adam naar eigen zeggen "verkoch": voor hem was het liefde op het eerste gezicht. Als een van

de eigenschappen van de prins wordt wel "koppigheid" genoemd en die kwamen hem in het verdere verloop van pas. Alhoewel Marie Aglaë de prins aanvankelijk veel te jong bleef vinden, bleef hij volhouden en kreeg uiteindelijk zijn zin. De toekomstige vorstin zei in 1965 ja tegen het huwelijksaanzoek en in dat jaar werd de verloving bekend gemaakt. Het zou dus nog tot 1967 duren voordat het huwelijk kon worden voltrokken [AFB. 6]. Om het huwelijksfeest te kunnen financieren, moest vorst Franz Josef II een van zijn kostbaarste schilderijen verkopen, de "Ginevra di Benci" van Leonardo da Vinci dat sindsdien het pronkstuk is in de collectie van de National Gallery in Washington DC.

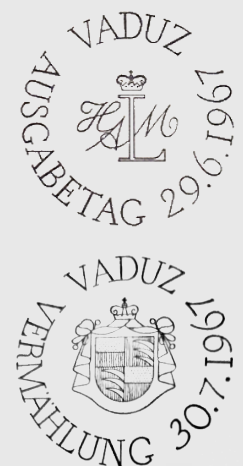

Al snel werden vier kinderen geboren, drie zonen en een dochter: prins Alois (1968), prins Maximilian (1969), prins Constantin (1972) en prinses Tatjana (1973) [AFB. 7 en 8]. Tot 1974 woonde het gezin in de Oude Houtvesterij bij slot Vaduz, waar het een "normaal" gezinsleven kon leiden, zonder hofhouding. Vorst Hans-Adam en vorstin Marie hechtten er grote waarde aan hun kinderen zelf op te voeden. Daarna verhuisde de familie naar het slot, dat door aanpassingen een steeds prettiger woonomgeving werd.

Sanering van de vorstelijke financiën

Kort na zijn afstuderen, 24 jaar oud, belastte zijn vader, vorst Franz Josef II, hem met de wederopbouw van het familievermogen waar-

AFB. 6 Erfprinselijk Huwelijk in Vaduz op 30 juli 1967

AFB. 7 Kinderen van het erfprinselijk paar

Alois, geb. 11 juni 1968

Maximilian, 16 mei 1969

Constantin, geb. 15 maart 1972

Tatjana, geb. 10 April 1973

AFB. 8 1977: Het kwartet is compleet...

Van links naar rechts: prins Alois, prins Maximilian (Max), erfprins Hans-Adam, erfprinses Marie, prins Constantin (Tino) en prinses Tatjana

op na het verlies van de uitgestrekte landgoederen in Tsjecho-Slowakije (zo'n 80% van het vermogen destijds) flink was ingeteerd, niet in de laatste plaats omdat de vorst als Hoofd van het Huis Liechtenstein, zoals hierboven al even genoemd, zijn vele familieleden naar vermogen had moeten bijstaan in de jaren na de Tweede Wereldoorlog. Aan het einde van de oorlog had vorst Franz Josef II een deel van de kunstcollectie van Wenen naar Vaduz kunnen laten overbrengen, nog voordat de geallieerden de stad in trokken. Ongetwijfeld hadden zij de collectie onmiddellijk in beslag genomen omdat vermoedelijk niet direct duidelijk was dat zij toebehoorde aan een buitenlands neutraal staatshoofd. Het transport vond deels per spoor plaats en werd door de Nazi's alleen toegestaan omdat de vorst de nationaliteit van een neutraal land had. In de naoorlogse jaren werd een van de rondelen van slot Vaduz geschikt gemaakt voor de opslag van de kunstvoorwerpen die alleen onder heel bepaalde klimatologische

omstandigheden kunnen gedijen. Diverse objecten uit de beroemde schilderijenverzameling moesten begin jaren '50 via veilinghuizen worden verkocht om het vorstelijke huishouden te kunnen bekostigen. Veel schilderijen "verdwenen" zo naar de Verenigde Staten en Canada, maar ook musea en particulieren in Europa kochten schilderijen aan.

"Eigenlijk begrijp ik niets van kunst" zegt vorst Hans-Adam regelmatig die zijn leven lang door prachtige kunst en kunstvoorwerpen wordt omringd. De verzamelwoede van zijn voorgangers hebben tot de nu wereldberoemde verzameling geleid. De vorst heeft echter, met behulp van experts, een nieuw verzamelbeleid uitgestippeld. Nadat het vorstelijke vermogen zich ruimschoots had verbeterd, is de vorst ook weer begonnen met gerichte aankopen om tentoonstellingen harmonischer te kunnen maken. In de praktijk betekent dat aankopen om de in de collectie al aanwezige schilderijen in context te kunnen tonen met werken van dezelfde of andere kunstenaars uit dezelfde tijd of stijl. De eerste aankoop in dat kader vond in 1977 plaats toen het vorstenhuis de schetsen van Rubens voor de al aanwezige schilderijen wist te verwerven. Zo kan tegenwoordig tijdens tentoonstellingen mooi in beeld worden gebracht hoe de uiteindelijke schilderijen tot stand zijn gekomen. Na deze aankoop zouden nog vele volgen. Niet alleen aankopen, maar ook verkopen maken de "omwisseling" en aanvulling mogelijk. Verschillende postzegelmissies illustreren de systematische aanvulling door de vorst. Soms worden ook onder eerdere vorsten verkochte kunst teruggekocht om opnieuw in de collectie te worden opgenomen. Kroon op zijn verzamelhartstocht was in 2004 de aankoop van het manshoge Badminton-kabinet uit 1726 [AFB. 9]. In tegenstelling tot veel particuliere verzamelingen blijven de objecten in de vorstelijke verzameling niet voorbehouden aan een happy

AFB. 9 Het Badminton-kabinet met in 20XX uitgegeven postzegels

few, maar worden ze regelmatig in de eigen Liechtensteinse musea, in Liechtenstein en in het buitenland tentoongesteld zodat ook anderen daarvan kunnen genieten.

 De eerste jaren concentreerde prins Hans-Adam zich op het tot staan brengen van de snelle afbraak van het vorstelijke vermogen. Dat begon in 1970 met een algehele reorganisatie van de vorstelijke bank, de Bank in Liechtenstein. Deze was in 1920 in Vaduz opgericht door een consortium van particuliere investeerders en concentreerde zich op de internationale markt. Die was op dat moment erg onvoorspelbaar en gevaarlijk voor de integriteit van de staat Liechtenstein. Het failliet gaan had een internationaal schandaal betekend en de staat was absoluut niet in staat geweest om de schulden te delgen. Toen rond 1930 een wereldwijde economische crisis uitbrak, vroeg de Liechtensteinse regering de toenmalige vorst Franz I of hij de aandelen van de bank zou kunnen kopen, wat gebeurde. Zo kwam 90% in bezit van het vorstenhuis. Pas in 1937 opende de Bank zich ook voor de binnenlandse markt en opereert sindsdien naast alle andere belangen als "gewone" bank. Tegenwoordig speelt het bankinstituut met vestigingen over de gehele wereld een centrale rol in de vermogensopbouw en inkomsten van het Liechtensteinse vorstenhuis. De erfprins had zijn afstudeerscriptie in 1969 geschreven over de toepassing van computers in de financiële industrie, een onderwerp dat hem zeer goed van pas kwam bij de reorganisatie van de vorstelijke bank waar de gehele boekhouding destijds nog handmatig werd gedaan. Daarnaast had Hans-Adam in Londen gezien hoe efficiënt bankieren eruitzag, wat hem eveneens zeer hielp bij de sanering van de eigen bankzaken.

 In 2008 zorgde de LGT-bank voor internationale opschudding. Een van de medewerkers van de bank had in het geheim bij het digitaliseren van gegevens ruimhartig kopieën gemaakt van klantgegevens. Heinrich Kieber, die overigens tijdens zijn moeilijke jeugd regelmatig was ondersteund door de toenmalige vorstin Gina, probeerde die gegevens te gelde te maken en verkocht ze uiteindelijk voor veel geld aan een aantal belastingdiensten. Gezocht door de Liechtensteinse autoriteiten leidt Kieber sindsdien een geheim bestaan ergens ter wereld onder een nieuwe naam. Officieel wordt hij nog steeds door Interpol gezocht. De affaire leidde tot algehele opschudding van het Liechtensteinse bankwezen en vervolging van de personen waarvan de gegevens waren verkocht. De reputatieschade was enorm en de betrokkenheid van het vorstenhuis als eigenaar van de LGT kwam in een kwaad daglicht te staan. Het vorstendom Liechtenstein als staat werd zwaar onder druk gezet en een internationale boycot tegen het land dreigde. Wilde de financiële markt in Liechtenstein kunnen voortbestaan,

De Stiftung Fürst Liechtenstein is een particuliere stichting naar Liechtensteins recht die nagenoeg het hele vermogen van het Liechtensteinse vorstenhuis beheert. Behalve de LGT Group (bankwezen) en de uitgebreide kunstverzamelingen behoren ook vastgoed, land- en bosbouwbedrijven in Oostenrijk en de Verenigde Staten, hernieuwbare energie, een wijnhandel (Hofkellerei) en een restaurant (Torkel in Vaduz), evenals aandelen in diverse bedrijven wereldwijd tot de vermogensbestanddelen. Uit de opbrengst worden niet alleen de persoonlijke onkosten bestreden, maar ook de kosten die met de functie van staatshoofd en de instandhouding van al het vastgoed (waar onder Slot Vaduz) samenhangen. Onder de gezamenlijke naam "Liechtenstein Group" opereren circa 15 ondernemingen en twee musea.

AFB. 10 Drie generaties: vorst Franz Josef II, erfprins Hans-Adam en prins Alois (foto uit 1975)

1988

dan was een algehele aanpassing aan de internationale eisen noodzakelijk. Zo werd het vorstendom verplicht een toezichtautoriteit op te richten, de Finanzaufsicht Liechtenstein, die tegenwoordig door streng toezicht elke vorm van ontduiking van belastinggelden moet voorkomen. Weliswaar was vorst Hans-Adam II niet persoonlijk bij dergelijke praktijken betrokken (de wetgeving in Liechtenstein was op dat moment zo ingericht dat men zaken kon doen die elders verboden waren), maar de LGT Bank leed veel imagoschade. Inmiddels is Liechtenstein dus geen belastingparadijs meer.

 Begin jaren '80 was het ergste leed geleden. De landbouwondernemingen, waar onder wijngaarden, bossen en een rijstplantgoedbedrijf in Texas (dat 50% van de rijstplantjes die in de Verenigde Staten worden gebruikt levert) en de deelname in andere bedrijven werden grondig gesaneerd en zijn weer volop winstgevend. Al deze ondernemingen waren inmiddels ondergebracht in de in 1970 opgerichte Stiftung Fürst Liechtenstein (SFL) (met een aantal "afdelingen" die in afzonderlijke stichtingen zijn ondergebracht) die tot doel heeft het regerende vorstenhuis van financiële middelen te voorzien. O.a. een filantropische tak, waarmee talloze particuliere initiatieven en individuele personen worden ondersteund maakt deel uit van de Stiftung. Liechtenstein is een van de weinige landen ter wereld waar het staatshoofd geen toelage ontvangt uit de staatskas. In ruil daarvoor worden de inkomsten van de SFL in het vorstendom zelf niet belast met inkomsten- of vermogensbelasting. Thans bedraagt het familiekapitaal naar schatting ca. 8,6 miljard euro en mag de vorst ongeveer 4 miljard euro tot zijn privévermogen rekenen. Voor een vorstenhuis dat in de jaren '50 en '60 bijna aan de grond zat, geen slechte ontwikkeling. Inmiddels wordt een belangrijk deel van de opbrengst gestoken in het restaureren en in standhouden van het uitgebreide vastgoedportfolio van het vorstenhuis. De oude paleizen in Venen, aan de Bankgasse en in de Rossau pronken sinds enkele jaren, geheel gerestaureerd, weer in volle glorie. Ze worden nu gebruikt voor museale functies en bieden gastronomische diensten aan. Ook andere eigendommen en voormalige eigendommen in de Tsjechische Republiek kunnen regelmatig op financiële steun rekenen bij de restauratie, zoals ook al traditie was gedurende de lange regeringsperiode van Hans-Adams illustere voorvader, vorst Johannes II (1840-1929).

Höchstes Handschreiben
vom 13. November 1989
betreffend die Übernahme der Regierung
durch Seine Durchlaucht Fürst Hans-Adam II.

Lieber Herr Regierungschef
Gemäss Art. 3 und 13 der Verfassung übernehme Ich als Fürst Hans-Adam II. die Regierung des Fürstentums Liechtenstein. Gleichzeitig beaurkunde Ich, dass Ich das Fürstentum in Gemässheit der Verfassung und der übrigen Gesetz regieren, seine Integrität erhalten und die landesfürstlichen Rechte unzertrennlich und in gleicher Weise beobachten werde.

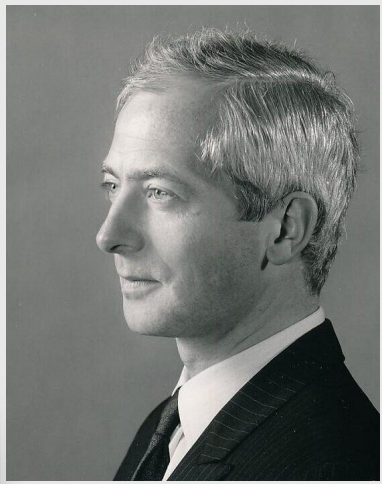
Vaduz, am 13. November 1989

gez. Hans-Adam

gez. Hans Brunhart
Fürstlicher Regierungschef

AFB. 12 Tijdens de officiële inhuldiging op 15 augustus 1990 op de Slotweide in Vaduz legden vader en zoon samen de eed af op de Grondwet, waarmee de basis werd gelegd voor een vloeiende overgang van de regering. In 2004 droeg vorst Hans-Adam de dagelijkse staatszaken over aan zijn zoon, erfprins Alois.

AFB. 13 Officieel portret zoals dat in alle overheidskantoren, rechtbanken, gerechtshoven, gemeentehuizen enz. in Liechtenstein kan worden aange troffen.

AFB. 11 Troonopvolging in Liechtenstein geschiedt door een handgeschreven mededeling van de nieuwe regerende vorst aan de minister-president, dat in het Liechtensteinisches Landesgesetzblatt wordt gepubliceerd. Vorst Hans-Adam nam zo de regering op 13 november 1989 over van zijn overleden vader, vorst Franz-Josef II.

Nationale en internationale politiek

Klaar met de hem opgelegde taak hoopte Hans-Adam opnieuw te kunnen gaan studeren. Maar het liep anders. Vorst Franz Josef II, inmiddels 78 jaar oud, zag graag dat Hans-Adam de dagelijkse regeringszaken van hem over zou nemen. Het was de oude vorst steeds moeizamer geworden. Zodoende werd prins Hans-Adam in de zomer van 1984 officieel tot plaatsvervanger van de regerende vorst met alle staatszaken en met het beheer van de familiebedrijven belast. Vorst Franz Josef II trad niet af en bleef tot zijn dood officieel staatshoofd. Bij diens 50-jarig regeringsjubileum in 1988 verscheen een blokje waarop de troonsopvolging werd uitgedrukt **[AFB. 10]**. In 1989 volgde Hans-Adam zijn vader bij diens overlijden op 13 november 1989 op als regerend vorst van Liechtenstein en hoofd van het Huis Liechtenstein **[AFB. 11-13]**.

Van jongs af aan was Hans-Adam geïnteresseerd in buitenlandse politiek. In 1970 hield hij een voor velen schokkende vurige toespraak waarin hij de toehoorders voorhield dat het tijd was dat Liechtenstein uit de rugzak van Zwitserland moest kruipen en zijn eigen buitenlandse politiek zou moeten gaan voeren, de zgn. *Rucksackrede*. Het is niet verbazingwekkend dat de buitenlandse relaties van het vorstendom dan ook een van zijn belangrijkste aandachtsgebieden geworden is. Alhoewel hij dus het belang inzag van internationale vormen van samenwerking, kondigde hij in 1991 aan dat Liechtenstein niet het lidmaatschap van de Europese Unie zou aanvragen. Het land zou volkomen opgaan in het grotere geheel en de omvang van de unie zou elke stem van een klein land zoals Liechtenstein doen vervagen. In plaats daarvan werd Liechtenstein in 1991 lid van de Europese Economische Ruimte, waartoe behalve alle EU-landen ook Noorwegen, IJsland en Liechtenstein behoren (maar niet Zwitserland!). Een jaar eerder, in 1990, was Liechtenstein toegetroten tot de Verenigde Naties. Om een permanent bureau in New York mogelijk te maken zag vorst Hans-Adam II in 1991 af van een aandeel in zijn jaarlijkse representatievergoeding van de staat.

In het binnenland waren de relaties met de regering, het parlement en de bevolking niet altijd even gemakkelijk. Vorst Hans-Adam had en heeft vaak een uitgesproken mening en verdedigde die vurig. Een van die meningen was dat hij meer macht zou moeten krijgen dan de Grondwet hem tot dan toe toestond. Bij die uitbreiding van macht was het hem niet zo zeer te doen om voortaan als tiran of dictator te functioneren, maar om onduidelikheden in de uit 1921 daterende Grondwet op te ruimen. Zo wilde hij dat in de Grondwet de mogelijkheid werd geschapen om de monarchie volkomen legaal af te schaffen, zonder dat daar een revolutie voor nodig zou zijn (de Grondwet verbood het tot dan toe dat de vorst een wet met een dergelijke strekking ooit zou goedkeuren). Ook wilde hij de democratie versterken door het de afzonderlijke gemeenten toe te staan uit het Liechtensteinse staatsverband te treden en zich bij een ander land aan te sluiten of zelfs als zelfstandig nieuw "land" verder te gaan. Velen zagen (en zien) dat als het doorschieten van het democratische principe, maar de vorst vatte dat juist op als uitdrukking van de ultieme volkswil. Tot de totstandkoming van het referendum over de grondwetswijziging in 2003 heeft de vorst regelmatig gedreigd bij een negatief resultaat naar Oostenrijk te zullen verhuizen, waarna Liechtenstein in een soort

AFB. 14 Zilveren Huwelijksfeest 1992

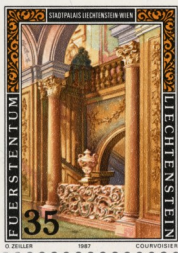

PALEIZEN EN KASTELEN IN LIECHTENSTEIN EN OOSTENRIJK

STADSPALEIS LIECHTENSTEIN
Bankgasse 9, 1010 Wenen

Het stadspaleis aan de Bankgasse, het zgn. "Majoritätshaus" van het Huis Liechtenstein, ligt in het hart van de Oostenrijkse hoofdstad Wenen. Sinds 2013 schittert het na vijf jaar renovatiewerken in oude glorie. Het wordt beschouwd als het eerste belangrijke hoog-barokke gebouw in Wenen, met fraaie stucplafonds, weelderig neorococo-interieur, het originele meubilair en de verfijnde parketvloeren van Michael Thonet. Behalve dat de Liechtensteinse ambassade in Oostenrijk er is gevestigd, worden de zalen tegenwoordig verhuurd voor evenementen. Geselecteerde Biedermeier- en classicistische werken uit de privékunstcollectie van de vorst van Liechtenstein kunnen worden bekeken als onderdeel van vooraf geboekte rondleidingen. Vorst Hans-Adam II gebruikt het paleis als residentie als hij in Wenen is.

TUINPALEIS LIECHTENSTEIN
Fürstengasse 1, 1090 Wenen

Het Tuinpaleis werd in opdracht van vorst Johann Adam I van Liechtenstein gebouwd door architect Domenico Egidio Rossi en kwam in 1700 gereed. Verschillende kunstenaars droegen bij aan de weelderige decoratie. Aanvankelijk woonden er familieleden van de regerende vorst in, maar tegenwoordig is een deel van de omvangrijke kunstcollectie er opgesteld en opgeslagen en wordt de gelegenheid op verzoek verhuurd. Tussen 2000 en 2004 vond een ingrijpende restauratie plaats, waarna het aanvankelijk als openbaar toegankelijk museum werd geopend (2004-2011). Vanwege de geringe belangstelling is de museumcollectie tegenwoordig alleen nog op bepaalde momenten te zien en worden rondleidingen speciaal georganiseerd. Het park waarin het Paleis ligt is openbaar toegankelijk. Aan het park grenst het Paleis Alserbach.

PALEIS ALSERBACH
Alserbachstraße 14-16, 1090 Wenen

In 1873 liet vorstin Franziska, de moeder van vorst Johannes II, de oorspronkelijke tuinbelvedere bij het tuinpaleis door architect Henry von Ferstel vervangen door het huidige Paleis Alserbach. Het paleis bevat thans kantoren en huurappartementen.

OVERIGE BEZITTINGEN

In Mödling staat de **STAMBURCHT LIECHTENSTEIN**, waarvan de oudste delen uit de 12e eeuw stammen. Nadat vorst Johannes I de ruïne in 1807 opnieuw had verworven, liet zijn kleinzoon vorst Johannes II de bouwval in 1884 volledig in oude stijl restaureren.

Acht kilometer verderop bevindt zich **SPARBACH** dat thans een groot natuurpark is en een klein kasteeltje bevat dat door de vorstelijke familie als vakantieoptrekje wordt gebruikt.

Nabij de Tsjechische grens ligt nog net in Oostenrijk het **SLOT WILFERSDORF**.

Slot en omgeving waren al in de vroege Middeleeuwen eigendom

van het Huis Liechtenstein. Thans is er een landbouw- en bosbouwbedrijf gevestigd en een deel van de beroemde Liechtensteinse wijngaarden, die verschillende soorten wijn produceren. Relatief nieuw is het landgoed **KALWANG** in Neder-oostenrijk dat in 1932 werd aangekocht door de vader van vorstin Elsa, de echtgenote van vorst Franz I. Er is een biologisch landbouwbedrijf gevestigd. In Stiermarken en elders in Neder-oostenrijk bezit de vorstelijke familie nog uitgestrekte bosgebieden die vooral hout leveren.

In Liechtenstein bezit de familie nog slechts het slot Vaduz, wijngaard Herrenwingert, restaurant Torkel en een vakantiehuis in Masescha.

ontredde zou achterblijven. Het kiezersvolk koos er uiteindelijk voor om de lieve vrede te bewaren en te voorkomen dat het land imagoschade zou oplopen door een afgereisde vorst en stemde in met de vergaande vorstelijke voorstellen. Uiteindelijk bleef alles de facto bij het oude. Na het behaalde succes besloot vorst Hans-Adam op zijn beurt de dagelijkse staatszaken in 2004 aan zijn zoon, erfprins Alois over te dragen. Op 15 augustus was het Liechtensteinse volk op de slotweide in Vaduz getuige van de overdracht. Net als zijn vader blijft vorst Hans-Adam II regerend vorst en dus staatshoofd.

In 2012 dreigde er opnieuw een crisis tussen vorst en volk. In de Grondwet heeft de regerend vorst vergaande bevoegdheden ten aanzien van veto's. Dat recht stamt nog uit de tijd dat de regerende vorst over een kleine bevolking regeerde en wonende in Wenen voldoende afstand had om een omstreden wetsvoorstel uit zijn vorstendom te kunnen beoordelen en zondig te torpederen. Uiteraard geheel ter bescherming van de staat Liechtenstein en zijn bevolking. Aanleiding van de affaire was de aankondiging van erfprins Alois een op handende zijnde decriminalisering van abortus met een veto te zullen treffen. Als rooms-katholiek kon hij de invoering van het recht op abortus vanuit zijn godsdienstige overtuiging niet goedkeuren. De regering diende daarop een wet in om het vetorecht in het geval van referenda op te heffen. Wel zou de vorst dat recht nog behouden bij voorstellen van het parlement, maar de gepeilde mening van het volk zou voortaan moeten prevaleren. Ook ditmaal schaarde de bevolking zich achter het vorstenhuis. Slechts 24% van de kiezers wilde het vorstenhuis zijn vetorecht ontnemen en dus bleef alles opnieuw bij het oude.

Een nieuwe Huiswet

Vorst Hans-Adam heeft niet alleen zijn stempel gedrukt op de gang van zaken in het politieke leven van Liechtenstein, ook in eigen Huis heeft hij het een en ander gesaneerd. In 1993 kondigde de vorst een nieuwe Huiswet af, die de aangelegenheden van de familie, zoals lidmaatschap van het Huis, medezeggenschap, financiering, disciplinaire maatregelen e.d. regelt. Aangezien deze wet weliswaar in het Landesgesetzblatt werd gepubliceerd, maar niet door het parlement kon worden besproken, laat staan goedgekeurd, was er van meet af aan gesteggel over de wettigheid van de eenzijdig afgekondigde wettekst. Het contraseign door de toenmalige minister-president Markus Büchel, waarmee de Huiswet van kracht werd, leidde tot veel ophef. Uiteindelijk legden de parlementsleden zich erbij neer omdat de Grondwet van 1921 (die overigens voortdurend is aangepast) in zijn oertekst een bepaling bevat die de afkondiging van een Huiswet aan de regerende vorst voorbehoudt, dus zonder invloed van het parlement. Dat artikel is nooit ter discussie geweest en bestaat dus nog gewoon. Een schoonheidsprijs verdiende de situatie natuurlijk niet. Daarnaast "overtreedt" de Huiswet een aantal bestaande Liechtensteinse wetten, met name op het gebied van

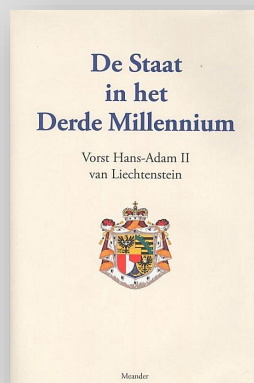
gelijke behandeling van mannen en vrouwen. Zo mogen alleen mannelijke leden van het Huis stemmen in de Familieraad en is de erfopvolging uitsluitend langs mannelijke lijn toegestaan. Daarnaast impliceert de Huiswet een grote mate van autonomie, waarbij de Liechtensteinse Grondwet de tekst van de Huiswet noch kan veranderen, noch opheffen. Of het Huis Liechtenstein wel een Huiswet mag afkondigen zonder bemoeienis van het parlement en of de leden van het vorstenhuis wel een ongekozen orgaan kunnen vormen, de Familieraad, dat zijn invloed heeft op de gang van zaken binnen de staat Liechtenstein, is nog steeds niet opgehelderd. Een bepaling regelt het verlies van de familienaam "Von und zu Liechtenstein". Ook dat is tegen het bestaande staatsrecht, waarbij niemand zijn achternaam kan worden afgenomen. Daarom is de Huiswet tot op de dag vandaag een omstreden zaak, waarover in de praktijk het stilzwijgen wordt bewaard.

De vorst als filosoof en auteur

Dat de vorst uitgesproken meningen over de functie van de staat en staatszaken heeft, mag ook blijken uit het feit dat hij eind 2009 een boek onder de titel *The State in the Third Millennium* (ook in het Nederlands verschenen onder de titel "De staat in het derde millennium", uitgeverij Meander in Rijswijk ZH) publiceerde, waarin hij zijn

De staat in het derde millennium

"Het zou een groot succes zijn als het de mensheid in het derde millennium zou lukken alle staten te veranderen in dienstverlenende ondernemingen, die voor de mensen werken op basis van directe en indirecte democratie en zelfbeschikkingsrecht op lokaal niveau", luidt het citaat op de omslag van de Nederlandse editie. Centraal staat de vraag "Wat voor staat hebben we nodig in het derde millennium?". Vorst Hans-Adam II van Liechtenstein probeert daarop in dit boek een antwoord te geven vanuit verschillende invalshoeken, niet alleen als staatshoofd, maar ook als politicus met grote ervaring met de praktische aspecten van de directe democratie, als zakenman en als historicus. Een belangrijk onderdeel van het boek vormen de ideeën over mogelijke strategieën om de aangesneden thema's te realiseren. De stijl van de vorst is helder, fraai geformuleerd en in alle opzichten origineel. Het boek verscheen in diverse talen.

PRINCETON UNIVERSITY

De ideeën die in het boek "De staat in het derde millennium" worden behandeld, waren aanleiding tot het stichten van een instituut aan de beroemde Universiteit van Princeton in New Jersey (Verenigde Staten), het Liechtenstein Institute on Self-Determination, ondergebracht bij de School of Public and International Affairs. Het instituut houdt zich sinds 2000 bezig met het bestuderen van autonomie, zelfbestuur, soevereiniteit, grenzen en daaraan verwante onderwerpen. Het wordt financieel gesubsidieerd door vorst Hans-Adam II.

AFB. Xx Het overlijden van vorstin Marie Aglaë van Liechtenstein werd in 2022 herdacht met een bijzonder blokje.

denkbeelden over de toekomst van de staat schetst in de komende eeuwen (!). De nationale staat, zoals we die nu kennen zal volgens de vorst ook in de toekomst een belangrijke factor blijven waarin de directe democratie een vaste plek heeft. De staatsvormen van China en Rusland ziet hij als tijdelijk, zichzelf naar democratieën omvormende staten. De legitimiteit van monarchieën ligt geheel bij de bevolking van de nationale staten. Als er geen draagvlak meer is, moet men ze afschaffen. Regeringen zouden zich moeten beperken tot de handhaving van de wet en het vertegenwoordigen van de belangen van burgers tegenover andere staten. Zo min mogelijk zouden regeringen zich moeten bemoeien met de burgers zelf, zoals dat tot nu toe in westerse democratieën op vrijwel alle levensgebieden het geval is. Veel meer dan nu dienen staatszaken aan de burgers zelf te worden overgelaten. Voor het zover is, dient de overheid zich als dienstverlenend "bedrijf" te gedragen, of zoals het in de missieomschrijving van de Liechtensteinse overheid heet "Wir sind ein modernes Dienstleistungsunternehmen und erbringen Leistungen rund um das Leben und Zusammenleben in Liechtenstein. Wir freuen uns auf Sie. Ihre Landesverwaltung." (vertaling: "wij zijn een moderne dienstverlenende onderneming en leveren diensten rondom het leven en samenleven in Liechtenstein. Wij verheugen ons op u. Uw overheid"), toch een wat verrassende benadering van de overheidstaken waarvan menig land nog wat kan leren. In hoeverre de vorst hier een visionair is, zal in de toekomst moeten blijken.

De laatste jaren

Met de overdracht van de dagelijkse staatszaken aan erfprins Alois kreeg vorst Hans-Adam meer tijd om zich aan andere dingen te wijden. Aanvankelijk reisde hij samen met zijn echtgenote veel en zij verbleven graag en vaak in een van de Oostenrijkse bezittingen. Naarmate de tijd verstrijkt, verlangzaamt het leven zich, zoals dat voor iedereen is bij voortschrijdende leeftijd. Met de toenemende zorgen over de gezondheid van vorstin Marie, nam de toewijding van vorst Hans-Adam alleen maar toe. Trouw nam hij zijn echtge-

note aan zijn zijde mee daar waar het maar kon. De laatste jaren van haar leven was de vorstin niet meer bij openbare gelegenheden aanwezig en ook vorst Hans-Adam II liet de vertegenwoordiging van het vorstenhuis meer en meer over aan zijn zoon erfprins Alois. Covid 19 en zijn gevolgen speelden daarbij een belangrijke rol. De vorstin was voor de laatste maal aanwezig tijdens de viering van haar naamdag in 2019 in de Rozentuin van het slot in aanwezigheid van genodigden en schoolkinderen die haar een aubade brachten. Het was haar laatste publieke optreden. Zij overleed op 21 augustus 2021 in het ziekenhuis van Grabs aan de gevolgen van een herseninfarct [AFB. 16]. Typisch voor de praktische kijk van het echtpaar op het leven had de vorstin al jaren geleden nauwkeurige aanwijzingen gegeven over haar uitvaart en wilde niet dat het hele land in diepe rouw gedompeld zou worden. Zodoende ging het dagelijkse leven in Liechtenstein de dagen voor haar begrafenis gewoon door. Het stoffelijk overschot van de vorstin werd op zaterdag 28 augustus 2021 in Vaduz bijgezet in de Vorstelijke Grafkelder naast de kathedraal van Vaduz. Ineens bleef de vorst als weduwnaar alleen achter en leidt sindsdien een teruggetrokken bestaan, omringd door zijn vier kinderen en hun echtgenotes en 15 kleinkinderen. Een verdere persoonlijke klap bleef de vorst niet bespaard toen zijn jongste zoon, prins Constantin op 5 december 2023 geheel onverwachts overleed. De prins was pas 51 jaar.

In de afgelopen 80 jaar is de wereld, hoe kan het ook anders, zeer sterk veranderd. Van een wereld die overeind krabbelde uit een vijfjarige alles verwoestende wereldoorlog die natuurlijk ook in het neutrale Liechtenstein diepe sporen naliet, zijn die jaren dankzij de economische vooruitgang heel anders en veel voorspoediger verlopen dan men had kunnen denken. Helaas is die periode naast grote ups niet zonder veel soms gitzwarte downs geweest op het internationale toneel. In zijn persoonlijke leven heeft de vorst de spiegelingen van buitenaf meegemaakt, maar alles overziende toch een zeer succesvolle eigen geschiedenis geschreven waarop hij in dankbaarheid en tevredenheid kan terugkijken.

Tekst: © René de Winter

VOORGANGERS 80E VERJAARDAG

Vorst Hans-Adam is niet de eerste vorst van Liechtenstein wiens 80e verjaardag filatelistisch wordt "gevierd". Ook drie van zijn voorgangers op de troon viel deze eer te beurt:

1920 Vorst Johannes II (1840-1929)

1933 Vorst Franz I (1853-1939)

1986 Vorst Franz Josef II (1906-1989)

1920

1933

1986